

УДК 327 (73+510)

М.Х. Ялі

*кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

РОЗВИТОК АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті досліджується еволюція взаємовідносин Сполучених Штатів та Китаю протягом останніх чотирьох років, а також зміни їх зовнішньополітичних пріоритетів під впливом світової економічної кризи.

Ключові слова: американо-китайські відносини, США, адміністрація Обами, Китай, світова економічна криза, зовнішня політика.

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасна світова економічна криза стала новітнім визначальним фактором американо-китайських відносин, початок якої у вересні 2008 р. у Сполучених Штатах значною мірою сприяв перемозі на президентських виборах у листопаді того ж року кандидата від демократичної партії Барака Обами.

Напередодні початку роботи новообраного президента США у січні 2009 р. корифей американської дипломатії Г.Кіссінджер. зазначав: «Обидві країни, що перебувають на протилежних берегах Тихого океану, потребують двосторонньої співпраці для ліквідації наслідків світової фінансової кризи... Якого роду глобальний економічний порядок виникне в майбутньому – це в значній мірі залежить від того, як Китай і Америка будуть будувати свої взаємини в найближчі роки» [1].

Серед вітчизняних дослідників, що займаються дослідженням розвитку американо-китайських відносин, а також ролі цих держав у сучасній міжнародній системі, слід, насамперед, зазначити Є. Камінського, С. Толстого, І.

Погорську, С. Шергіна, Л. Лещенка, Б. Гончара, М. Тарана, Ю. Курнішову, О. Шевчука, М. Кулініча та інш.

Серед російських і західних науковців та експертів актуальністю й ґрунтовністю досліджень відрізняються праці С. Рогова, А. Уткіна, О. Богатурова, А. Хазанова, А. Воскресенського, Є. Сафронової, А. Торкунова М. Мамонова, Ф. Лук'янова, Н. Лебедевої, В. Іноземцева, О. Ломанова, Г. Кісінджера, Зб. Бжезинського, Ф. Закарія, Р. Росса, А. Фрідберга, Е. Натана, Ф. Бергстена, Б. Гілла, Н. Ларді, Д. Мітчелла, Дж. Манна, С. Кроспі та інших.

Отже, *головна мета* дослідження полягає в аналізі розвитку американо-китайських відносин в умовах подолання наслідків світової економічної кризи.

Більшість експертів із суто формальної точки зору основною причиною і джерелом глобальної економічної кризи 2008–2009 рр. вважають проблеми в американській економіці, спричинені різким скороченням заощаджень, зростанням дешевих кредитів, неадекватним споживанням і масовим неповерненням іпотечних кредитів, які в неконтрольованих обсягах надавалися банками у Сполучених Штатах напередодні кризи. Чи не головною політичною причиною фінансової кризи в Америці більшість експертів, серед них американських, вважають переоцінку керівництвом США так званих «меж американської могутності», що і стало причиною помилок у фінансово-економічній політиці держави.

Вже наприкінці 2008 року світова фінансова криза перейшла в гостру фазу. Кризові імпульси із фінансового сектору почали стрімко поширюватися на реальний сектор економіки. Основним каналом передачі кризи із фінансової сфери у виробничу стало ускладнення доступу до кредитних ресурсів.

Як і всі країни, що мають економіку, орієнтовану на експорт, Китай серйозно постраждав від світової економічної кризи. Зниження попиту на китайські товари завдало серйозного

удару по китайській економіці, адже її нечуване зростання значною мірою забезпечувалося саме завдяки експорту, який забезпечував майже 40% ВВП.

Географічно криза торкнулася, насамперед, розвинутих районів Китаю, особливо його південне узбережжя, куди розвинуті держави протягом останніх десятиліть переносили промислове виробництво, залишаючи за собою роль центрів сервісу та фінансів. Саме звідси із селищ внутрішньої частини країни з'їжджались у пошуках роботи мільйони мешканців КНР. Після початку кризи місцеві підприємства почали масово зачинятися, а люди були змушені повертатися до рідних місць, де немає роботи і де їх зовсім не чекають. За офіційними даними уже в першому кварталі 2009 року кількість таких нових безробітних налічувала від 11 до 20 млн. осіб.

Але все ж таки порівняно зі Сполученими Штатами, наслідки цієї кризи Китай зміг подолати набагато швидше і навіть зміцнити власні позиції у світовій економіці. Пояснюється це передусім тим, що фінансова система Китаю відіграє порівняно невелику роль в економіці і тому не зазнала значної шкоди від впливу тих «токсичних» активів, що поставили навколішки банківські системи США та Європи. Якщо Сполучені Штати закінчили «кризовий» 2009 р. з показником падіння ВВП на 3,5%, то Китай – із зростанням на рівні 8,7% ВВП [2].

Важливим наслідком кризи, що відбився на зовнішній політиці КНР, стало тимчасове зниження економічної активності розвинутих держав на закордонних ринках. Воно дозволило Пекіну динамічніше втілювати власну стратегію щодо виходу китайських підприємств на зовнішні ринки та отримання закордонних активів.

Так, наприклад, три найбільші нафтові монополії КНР – «Petrochina», «Sinorec» і CNOOC – у першій половині 2009 р. були задіяні в угодах, пов'язаних із злиттям і поглинанням за кордоном на загальну суму в 12 млрд. дол. – на 80% більше

аналогічного показника в 2008 р. У червні 2009 р. «Petrochina» придбала канадську нафтову компанію «Addax», що володіла нафтодобувними підприємствами в Західній Африці і на Близькому Сході [3].

Новою рисою китайської економічної дипломатії стала активна участь КНР не тільки в торгівлі, але й в інвестуванні в багаті на природні ресурси країни, зокрема – в інфраструктурні проекти.

Взамін китайські представники прагнуть отримати від приймаючих країн гарантії доступу Китаю до місцевої сировини. В Іраку в 2009 р. КНР в обмін на фінансову допомогу і списання боргів отримав право на розробку нафтових покладів, а під час візиту до Пекіна президента Афганістану Хаміда Карзая в березні 2010 р. було підписано низку угод, реалізація яких дозволить Китаю стати найбільшим інвестором в агарські надра [4, р. 8].

Крім того, навіть в умовах кризи продовжують зростати видатки Пекіна на модернізацію власної армії та оснащення її новітньою зброєю, що все більше турбує його найближчих сусідів. Особливе місце в цьому питанні посідає позиція країн АСЕАН щодо проголошеного Китаєм курсу на створення потужних морських сил і переносі зовнішніх морських кордонів зони відповідальності за межі внутрішніх морів.

Про тверде бажання Китаю забезпечити власні позиції на морі свідчать, зокрема, значні надбання останніх років. Пекін намагається використати й досі нереалізовані асиметричні можливості для того, щоб перекрити американському флоту доступ до Південно-Китайського моря та китайських прибережних вод. Китай модернізував свої есмінці та має наміри придбати один-два авіаносця, але діє обережно, не намагаючись скуповувати військові судна без розбору. Він зосередив власні зусилля на будівництві дизельних, атомних і ракетних підводних човнів нового типу.

Як вважають Сет Кроспі, колишній помічник заступника міністра ВМС США, і Рональд О'Рурк, співробітник Дослідницької служби Конгресу США, Китай спроможний протягом 15 років створити флот підводних човнів, який переважатиме американський аналог, який налічує зараз 75 підводних човнів. Більше того, китайські ВМС, за словами Кроспі, мають намір увести в дію систему наведення протикорабельних балістичних ракет, використовуючи в ній загоризонтні радіолокатори, космічні супутники, донні гідролокаційні мережі та обладнання для комп'ютерних війн [5].

За таких умов багато експертів навіть у Сполучених Штатах заговорили про можливе повернення до епохи біполярності, але вже з Китаєм замість СРСР як другим «полюсом».

Зауважимо, що від самого початку свої роботи адміністрація Обама спробувала активізувати двосторонні відносини з Китаєм, а також залучити Пекін до активнішої взаємодії у з'ясуванні питань регіонального та світового порядку денного.

Свідченням цього став візит новопризначеного державного секретаря США Г. Клінтон до країн Азії в лютому 2009 р. Цей візит насправді зламав попередню практику першого візиту держсекретаря США до країн Європи або до країн Близького Сходу, засвідчивши, що азійський напрям є стратегічно важливим складником нової американської адміністрації, а відносини з Китаєм відіграють у ньому найважливішу роль.

У підході Обама до Китаю, на відміну від попередніх адміністрацій, було явно продемонстровано прагнення розширювати гуманітарну й ідеологічну присутність Америки в китайському суспільстві. Під час візиту 2009 р. було проголошено про перспективну програму наукових, культурних

і бізнес-обмінів з КНР, що орієнтовані на присутність у КНР 100 000 американців.

Упродовж усього 2009 р. в процесі вироблення стратегії щодо виходу світової економіки з кризи у форматі «Великої двадцятки», так само, як і під час двосторонніх самітів, Обама неодноразово закликав Пекін до тіснішої співпраці й участі КНР у розв'язанні глобальних проблем як економічного, так і політичного характеру.

Однак, незважаючи на підвищену увагу до Китаю, спроби налагодити тіснішу співпрацю з ним не привели до бажаних результатів. Одна з головних цілей адміністрації Обама полягала в тому, щоб Пекін став відповідальнішим гравцем у ліберальному світовому порядку, прийняв його основоположні цілі та правила і робив більший внесок у загальний успіх. Але виявилось, що швидке зростання значущості КНР у світі породило завищені очікування як з боку США, так і міжнародної спільноти в цілому, яким Пекіну важко відповідати. Хоча Китай – серйозний чинник міжнародної політики, він як і раніше бачить себе країною, що розвивається, головна мета якої – вдосконалювати національну економіку, а не брати на себе якісь зобов'язання перед світовою спільнотою.

Так, наприклад, у грудні 2009 р. на конференції ООН зі зміни клімату китайці щосили пручались ухваленню компромісною резолюції, чим викликали величезне незадоволення Сполучених Штатів і європейських країн. Тим більше, що боротьба з глобальним потеплінням була одним з ключових пунктів передвиборної програми Б. Обама.

Поступово відносини з Китаєм у Вашингтоні почали все більше розглядати через призму політики стратегічного суперництва.

Найбільше похолодання в двосторонніх відносинах настало після того, як у лютому 2010 р. адміністрація Б. Обама дала санкцію на чергову партію військових поставок до Тайваню. Об'єм запланованих поставок – більше 6 млрд. дол.,

їх якісне наповнення – винищувачі F-16C/D, ракети «Patriot», гелікоптери «Black Hawk» – викликало рішучу протидію китайської сторони.

Китай відповів замороженням військових зв'язків, лімітуванням експорту рідкоземельних металів на Захід, жорсткістю позиції у валютному питанні, яке було і залишається чи не головним каменем спотикання в двосторонніх економічних відносинах.

На початку січня 2011 р. відбувся візит китайського лідера Ху Цзіньтяо до Сполучених Штатів, на якому китайське керівництво спробувало зробити певні кроки на зустріч і виправити непросту для Сполучених Штатів ситуацію в економічній площині. Адже до цього моменту республіканці постійно критикували Обаму за те, що він допускає подальше зростання зовнішньоторговельного дефіциту Америки у взаєминах з КНР, а також не примушує Пекін посилити курс юаня щодо американського долара, що завдає істотних втрат американським експортерам.

Під час візиту було проголошено про розміщення значних китайських контрактів у США на загальну суму понад 45 млрд. дол., що відображало прагнення КНР поліпшити ситуацію в цьому питанні. Серед них – знакова «мегаугода» (19 млрд. дол.) на виробництво американських «Боїнгів», замовлення на високотехнологічне обладнання «чистої енергетики», (ще одна ключова мета Обами в зовнішній політиці), технології зв'язку, транспортну техніку. Китайська делегація також дала зрозуміти, що до американських корпорацій, що ведуть справи в КНР, будуть ставитися з більшою передбачуваністю, а їх інтелектуальна власність буде захищатись ефективніше.

Великі контракти, реалізація яких є справою майбутнього, одночасно замислювались і як компенсаційний захід, спрямований на запобігання військових постачань на Тайвань. Разом з тим, у підсумковому комюніке візиту не містилося пункту про визнання США «базових інтересів» КНР щодо

Тайваню й Тибету. Ця теза була наявна в документах саміту 2009 р., і тепер, на думку американської сторони, ця «помилка» була виправлена. Президент США знов підтвердив власну відданість закону «Про відносини з Тайванем» як правовій засаді відносин США з островом.

У свою чергу Китай на цьому саміті, який, до речі, став останнім для Ху Цзінтао в статусі «державного візиту» до Сполучених Штатів, не продемонстрував жодного руху назустріч американцям у валютному питанні. Більше того, напередодні візиту китайський лідер ще раз твердо заявив про необхідність переходу до альтернативної резервної валюти.

Отже, саміт дещо стабілізував відносини після їх загострення в 2010 р. Разом з тим, він продемонстрував собою делікатність політичної ситуації, яка існує в двосторонніх відносинах на сучасному етапі, а також прагнення обох лідерів зберегти певний статус-кво у спірних питаннях.

Напередодні нових президентських виборів адміністрації Б. Обама було необхідно продемонструвати дипломатичні успіхи в ключовому регіоні світу – АТР, а заодно і заспокоїти своїх азійських союзників, які відчували брак уваги з боку держави-патрона в роки активної глобальної кампанії щодо боротьби з тероризмом на фоні зростання економічної та військової могутності Китаю.

Оголошений Б. Обамою в листопаді 2011 року «стратегічний поворот» до Азії був спробою вселити в держави регіону впевненість у тому, що Америка не має наміру відмовлятися від лідерства в АТР, у чому багато хто вже почав сумніватися.

У трактуванні адміністрації Обама азійський поворот означав подвоєння зусиль порівняно з тими, що робилися попередніми урядами. Вашингтон розширив спільні військово-морські навчання з Японією для підготовки до захисту спірних островів, підписав нові угоди про продаж озброєнь Філіппінам,

відновив оборонне співробітництво з Індонезією та Новою Зеландією.

Крім того, Сполучені Штати почали нарощувати військову присутність у материковій частині Східної Азії. За останні три роки Сполучені Штати провели найбільші військові навчання з Південною Кореєю з часів Корейської війни, а також було розширено американський військовий контингент на півдні півострова. Вашингтон і Сеул підписали численні нові угоди в галузі оборони, і Пентагон оголосив про плани модернізації своїх частин і озброєнь на Корейському півострові.

Під час приуроченого до 60-ї річниці створення військово-політичного пакту ANZUS (Австралія, Нова Зеландія і США) візиту Б. Обама до Канберри він домовився з прем'єр-міністром Австралії Дж. Гіллардом про помітне посилення військово-технічної співпраці з цією країною та про різке зростання американської військової присутності на австралійській території (від 200 до 2500 осіб). Крім того, помітно посилиться і його технічний складник. Ідеться про базування на австралійській території стратегічних бомбардувальників В-52, винищувачів F/A-18, військово-транспортних літаків С-17 і літаків-заправників. Усі вони будуть дислокуватися на військово-повітряній базі ВПС Австралії «Тиндал», яка розміщена на півночі країни. Отже, американська військова присутність на Зеленому континенті стане найбільшою з моменту завершення Другої світової війни.

Обама не приховував, що всі ці заходи спрямовані на стримування Китаю. На прес-конференції після підписання документа він визнав стурбованість Вашингтона з приводу зростаючого впливу КНР в регіоні. За його словами, він вітає посилення Пекіна, нагадуючи при цьому, що «із збільшенням присутності Китаю зростає відповідальність. Важливо, щоб вони грали за правилами» [6].

А в опублікованому 5 січня 2012 р. документі Міністерства оборони США під назвою «Підтримка

глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття», який експерти охрестили новою військовою стратегією Б. Обами, підкреслюється, що одночасно з продовженням діалогу з КНР США зроблять все необхідне, щоб забезпечити собі доступ до своєї військової інфраструктури в АТР і зберегти можливості для безперешкодного виконання місій у межах військових зобов'язань перед союзниками. Цей документ визначає Китай як державу, що здатна створити численні загрози військовій безпеці США та їх союзникам [7].

Як і слід було очікувати, Китай висловив незгоду з політикою азійського повороту, не обмежуючись лише агресивною риторикою, до якої вдавався раніше.

У відповідь на посилення військового співробітництва Вашингтона з країнами АТР, Пекін відмовився від спроб використовувати свій вплив на Північну Корею, щоб переконати її закрити ядерну програму. З 2011 р. Пекін значно збільшив продовольчу допомогу Пхеньяну, імпортував істотно більше мінеральної сировини з Північної Кореї, інвестувавши значні суми в її гірничорудну промисловість, інфраструктуру і промислове виробництво. Китай також перестав підтримувати шестисторонні переговори щодо ядерної програми КНДР, змусивши Вашингтон вести двосторонні переговори з Пхеньяном.

Крім того Китай кинув виклик інтересам США за межами Східної Азії, припинивши співпрацю там, де дві держави зуміли її налагодити в роки, що передували оголошенню «азіатського повороту» військово-політичним пріоритетом Вашингтона. Так, якщо в період 2006 – 2010 рр. Китай проголосував за п'ять резолюцій Ради Безпеки ООН, що вводять санкції проти Ірану, то в 2012 р. Пекін погрожував накласти вето на подібні санкції. Після того, як Сполучені Штати, європейські країни і Японія домовилися про ембарго на купівлю іранської нафти в січні 2012 р., Пекін підписав з Тегераном нові контракти. На додаток Пекін блокував спроби Вашингтона зупинити кровопролиття в

Сирії, зірвавши його ініціативи в ООН і ставши на бік Москви, яка підтримує Дамаск.

Підбиваючи підсумки розвитку американо-китайських відносин за той період, що минув від початку світової економічної кризи та приходу до влади в США Б. Обами, слід зазначити, що чи не найбільшою політичною невдачею для обох країн за цей час стала їхня нездатність пом'якшити недовіру до довгострокових намірів один одного. Пекін вважає майже всі американські політичні ініціативи частиною витонченої змови, спрямованої на гальмування подальшого посилення Китаю. Подібні погляди все більше засмучують Вашингтон, який, у свою чергу, стурбований тим, що Пекін прагне використати свою економічну і військову міць в Азії для отримання дипломатичних і військових переваг за рахунок Сполучених Штатів. Вашингтон також добре розуміє, що майже всі країни в Азії хочуть, щоб США врівноважували зростаючий тиск Китаю, але при цьому не змушували їх робити вибір між двома гігантами.

Аналізуючи сучасний стан і майбутнє відносин між Вашингтоном і Пекіном в умовах зростаючої конкуренції за світове лідерство, Г. Кіссінджер дійшов такого висновку: «Обидві сторони повинні бути готові сприймати діяльність один одного як природну частину міжнародного життя, а не привід для занепокоєння. Неминуча тенденція до зіткнення не повинна прирівнюватися до свідомого прагнення стримувати або домінувати, поки сторони здатні розмежовувати ці поняття і відповідним чином співвідносити власні дії. Китаю і США не обов'язково вдасться вийти за межі звичайного процесу суперництва великих держав. Але заради самих себе і заради миру вони повинні хоча б спробувати це зробити» [8].

Література

1. Киссинджер Г. Шанс для нового миропорядка [Електронний ресурс] / Г. Киссинджер. – Режим доступу : <http://http://www.inosmi.ru/world/20090113/246616.html>.
2. CIA Fact Book [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.
3. The right moment for Chinese enterprises to make overseas acquisitions [Електронний ресурс] // Xinhua News Agency. – April 27, 2009. – Режим доступу : http://news.xinhuanet.com/comments/2009-04/27content_11264358.htm.
4. Di Paola A., Chmaytelli M. BP, China Win Right to Develop Iraq's Rumalia oil field / A. Di Paola, M. Chmaytelli // Financial Times. – 2009, June 30.
5. Kaplan R. The Geography of Chinese Power [Електронний ресурс] / Robert D. Kaplan // Foreign Affairs. – 2010. – May/June. – Режим доступу : <http://www.foreignaffairs.com/articles/66205/robert-d-kaplan/the-geography-of-chinese-power>.
6. Remarks by President Obama and Prime Minister Gillard of Australia in Joint Press Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/16/remarks-president-obama-and-prime-minister-gillard-australia-joint-press>.
7. Sustaining Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense [Електронний ресурс] // Washington : Department of Defense. – 2012, January 12 – Режим доступу : // The New York Times – 01.06.2012 – Режим доступу : <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/us/20120106-PENTAGON.PDF>.
8. Kissinger H. The Future of U.S. – Chinese Relations: Conflict Is a Choice, Not a Necessity [Електронний ресурс] / Henry A. Kissinger // Foreign Affairs. – 2012. – №2. – March/April. – Режим доступу : <http://www.foreignaffairs.com/articles/137245/henry-a-kissinger/the-future-of-us-chinese-relations>.

In the article the evolution of the relationships between the United States and China for the last four years, as well as changes in their foreign policy priorities under the influence of the world economic crisis have been analyzed.

Key-words U.S.-Chinese Relations, the USA, Obamas administration, China, world economic crisis, foreign policy.

В статье исследуется эволюция взаимоотношений Соединенных Штатов и Китая на протяжении последних четырех лет, а также изменения в их внешнеполитических приоритетах под влиянием мирового экономического кризиса.

Ключевые слова: американо-китайские отношения, США, администрация Обамы, Китай, мировой экономический кризис, внешняя политика.